

Előszó

A *Klasszikus héber nyelv 4.: Szintaxis* c. kurzust idén egy új, kísérleti formában fogjuk megtartani. Az ún. *tükrözött osztályterem* módszer lényege az, hogy a hallgatók minden óra **előtt** kapnak egy rövid anyagot, amit elolvasnak, valamint egy rövid, egyénileg vagy közösen megoldandó feladatot. Tehát a hallgatók **előre** felkészülnek az órára, és az óra jelentős részben a megoldások megbeszéléséről szól. Ez az oktatásnak egy hatékonyabb és interaktív formája, hiszen a hagyományos frontális előadás keretében sok idő megy el olyan információk átadására, amelyeket a hallgatók egyedül is átvehetnek, viszont kevesebb idő marad a tanultak begyakorlására, valódi megértésére, alkalmazására.

A *tükrözött osztályterem* keretében a hallgatóktól ugyanannyi munkát várunk el, mint hagyományosan. A különbség az, hogy a sikeres tanulás érdekében az egyes órák **előtt** kell a hallgatóknak ezt az időmennyiséget a kurzusba befektetniük (hasonlóan például egy szövegolvasási órához), és nem halasztható a tanulás a vizsgaidőszakra. Cserébe a tananyag jobb megértését ígérjük.

A kurzus keretében kétfajta tananyagot is kapnak. Egyrészt az egyes órák **előtt** kapnak egy rövid anyagot (és egy rövid feladatot), ahogy az a tükrözött osztályterem módszerből következik. Másrészt az egyes órák **után** kapnak részleteket egy félkész, egyelőre alakulófélben lévő tankönyvből is. Míg az előbbi felkészíti a hallgatót az órán elhangzó információk befogadására, addig az utóbbi az órán elhangzottak megtanulását, rögzítését segíti, további feladatokkal együtt. Mindkét tananyag alakul a félév során. Türelmüket, megértésüket kérjük a hibák miatt, minden visszajelzést köszönettel veszünk.

A kurzus 3 ECTS kreditpontot ér, vagyis 90 órányi munkát követel. A félév 12 hete során átlagosan heti 4 vagy 4,5 órával számolunk, amelyből 90 perc **kontaktóra** (tantermi óra), 30 perc a következő óra **előtt** feladott anyag feldolgozása, 30 perc az ehhez kapcsolódó rövid **feladat** elkészítése, 30 perc az előző óra anyagának a feldolgozása **utólag** a készülő tankönyvből, 30 perc a zárhelyi dolgozatokra és a szemináriumi dolgozatra felkészítő tankönyvi **feladatok**, és végül 30-60 perc az **elsőéves nyelvtani anyag átisméltése**. A kreditmennyiségnek megfelelő munkaórák hátralevő részét a zárhelyi dolgozatokra való felkészülésre, valamint a szemináriumi dolgozat elkészítésére szánjuk.

A kurzus honlapja, ahol ezeket és további anyagokat is megtalálunk:

<http://birot.web.elte.hu/courses/2018-szintax/>.

Az egyes órák, fejezetek tervezett anyaga (amely még változhat):

1. Mi a szintaxis?
2. Szórend és egyeztetés
3. A főnévi csoport (mennyiség- és minőségjelzők; határozottság; értelmezők)
4. A constructus-os szerkezet és a birtoklás kifejezése
5. Vonzatok, bővítmények; a főnév három „esete”; az elöljárós csoport
6. Az igei csoport; az ige és vonzatai
7. Az egyszerű mondat alapszórendje és annak variációi, szervesen mondatrészek
8. Igeidő, igemód, igeaspektus; igei láncolatok
9. Aktionsart és igeörzsek
10. Non-finit igealakok
11. Alárendelések
12. További mondatfajták

1. Mi a szintaxis?

A *szintaxis*, azaz *mondattan*, a nyelvészetnek az az ága, amely a mondattal foglalkozik. Ez a látszólag egyszerű megállapítás azonban több kérdést vet fel, mint amennyit megválaszol:

1. Mi a nyelvészet?
2. Mi a mondat?
3. Hogyan lehet a mondattal „foglalkozni”?

Az első kérdésre a készülő tankönyvben egy *kék keretes kitérőben* keresünk majd választ. A *kék keretes kitérők* olyan gondolatmeneteket tartalmaznak, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a félév anyagához, és nem részei a számonkérésnek. Azonban mégis érdemes őket elolvasni, több okból is: érthetőbbé teszik a tananyagot, és olyan információkat tartalmaznak, amelyek hozzátartoznak az „általános bölcsészműveltséghez” vagy az „általános hebraista műveltséghez”. A későbbi tanulmányok során is hasznosnak bizonyulhatnak.

A harmadik kérdésre a válasz az egész előttünk álló félév. A második órán megismerkedünk a szavakat – mint a mondat „építőköveit” – összekötő „cementanyagokkal”: a szórenddel és az egyeztetéssel. Majd megtanuljuk, hogyan lehet felépíteni az „építőkövekből” és a „cementből” előbb kisebb egységeket, például főnévi csoportokat (3. és 4. óra) és igei csoportokat (6. óra), majd nagyobb egységeket, egyszerű mondatokat (7. óra) és összetett mondatokat (11. óra). De nem csupán azt értjük meg, hogyan épülnek fel a kisebb elemekből a nagyobb elemek, hanem azt is, hogy a kisebb elemek jelentéséből hogyan jutunk el a nagyobb elemek jelentéséhez. (Igazság szerint ez utóbbi kérdés már átvezet bennünket a szintaxisból a nyelvészet egy másik ágához, a **szemantikához**.) Összefoglalva: a félév végére hallgatóként meg fogjuk érteni, hogyan is „foglalkozik” a mondattan a mondattal.

Azonban mielőtt a második kérdésre rátérnénk, tisztáznunk kell a **nyelvi jel** fogalmát. A **szemiotika**, azaz a jelek tudománya szerint egy **jel** két részből áll: (1) a **jeltest** vagy **jelölő** egy érzékszervekkel felfogható (látható, hallható, tapintható, szagolható...) darabja a fizikai valóságnak, amely (2) a **jelölő** vagy **jelentés helyett** áll, arra utal. A jel a jelölő és a jelentés kapcsolata. A *nyelvi jel* esetén a jelölő egy hallható hanghullám (a siketek által használt jelnyelv esetén egy látható kézmozdulat), amelyet **alaknak**, **hangalaknak**¹ fogunk nevezni. Ezzel szemben a **nyelvi jelentés**... nos, maradjunk abban, hogy azt mindannyian értjük. Ugyanis a *jelentés* jelentéséről hosszú nyelvfilozófiai tanulmányok születtek, és a különböző lehetséges véleményekben most nem érdemes elmélyednünk.

Visszatérve a második kérdésre, a **mondat** egy összetett nyelvi jel, amelynek jelentése tipikusan egy **állítás**. Összetett, vagyis egyszerűbb jelekből – mint például szavakból – áll össze. Egy **szó** is egy nyelvi jel: egy rövid hangalak és egy elemi jelentés önkényes párosítása.² A mondat hangalakja a mondatot alkotó szavak hangalakjának összefűzése, míg a mondat jelentése a mondatot alkotó szavak jelentésének a kombinációja. Legalábbis első megközelítésben... de a félév során számos alkalommal fogjuk még ezt a legutóbbi állítást újragondolni. A mondattan azzal foglalkozik, hogyan is fűzzük egymáshoz a szavak hangalakjait, és ezáltal milyen jelentéskombinációk születtek.

¹ A továbbiakban a *hangalak* szót fogjuk használni, mivel a nyelvészet nagy része, és így a héber nyelvészet is, hangzó nyelvvel foglalkozik. Az íráskép is a hangalakot hivatott helyettesíteni. A jelnyelvek kutatása sajnos még nem eléggé elterjedt ahhoz, hogy befolyásolja az általános nyelvészet szóhasználatát.

² A hangutánzó és hangulatfestő szavak, ill. a hangszimbolika esetén csökken az önkényesség. Ezekben az esetekben kapcsolatot érzünk a jeltest és a jelentés között. De ha összehasonlítjuk az állathangok utánzását különböző nyelvekben, kiderül, hogy még a látszólag leginkább hangutánzó nyelvi jeleink is társadalmi konvenciókon alapulnak. A szemiotika egyébként a jeltest és a jelentés közötti kapcsolat alapján is csoportosítja a jeleket.

A nyelvi jelek viselkedése nem olyan egyszerű, mint ahogy azt első látásra hinnénk vagy szeretnénk. A nyelvi jelenségek megértése során szükség lesz számos fogalomra, és ezek egy részét a félév során folyamatosan fogjuk bevezetni. A fogalmak másik részét viszont már ismerjük az általános iskolai és középiskolai magyar nyelvtan órákról, esetleg az idegen nyelvi tanulmányainkból is.

A leggyakrabban az alábbi már ismertnek feltételezett fogalmakat fogjuk használni:

1. **Szófajok:** *főnév, melléknév, számnév* (ezeket összefoglalóan *névszónak* nevezzük), *névmás, névelő, ige* és *igenevek, elöljáró* (magyarban: *névutó*), *kötőszó, indulatszó* stb.
2. **Mondatrészek:** *alany, állítmány, tárgy, határozók* (és azok fajtái), *jelzők* (és azok fajtái).
3. **Mondategységek:** *egyszerű mondat, összetett mondat, főmondat, mellérendelés, alárendelés.*

Az alábbi feladat célja kettős. Rámutat arra, hogy hiába helyezünk bizonyos jelölőket bizonyos sorrendbe, az így létrejövő komplex nyelvi jel jelentése még nem következik egyértelműen az elemek jelentéséből. Ugyanakkor hasonlóan fontos célunk az előbb felsorolt nyelvtani alapfogalmak átismétlése is: ha közülük valamelyikre nem emlékezne, frissítse fel az emlékeit, vagy kérjen segítséget diáktársaitól. **A feladatokat a csoporttársaival közösen oldja meg:** ha lehet, személyesen (ha nem, akkor emailben vagy chatben). *Nincsen jó és rossz válasz*, az pedig különösen hasznos, ha társaival eltérő véleményeket képviselnek. Azt, hogy mire jutottak, órán fogjuk megvitatni.

Feladat:

Az alábbiakban öt humoros (vagy annak szánt) megnyilatkozást mutatok be. Mindegyik esetben a vicc forrása a **kétértelműség**: egy mondat első hallásra egyértelműnek tűnik, de a folytatás rávilágít arra, hogy a mondat másként is értelmezhető. A kétértelműnek bizonyuló mondat folytatása első pillanatban értelmetlennek tűnik. De mivel feltételezzük, hogy a kommunikáció a vicceselő részéről értelmes,³ ezért feszültség támad bennünk. Az *aha*-élmény pillanatában megoldódik a rejtély, és a feszültség feloldása az, amit humorként érzékelünk.

Próbáljuk meg megfogalmazni, hogyan jön létre a kétértelműség. A válasz során használjuk a szögletes zárójelben megadott, középiskolai nyelvtani kifejezéseket:

- (1) *Az informatikus felesége elküldi a férjét a boltba:*
– *Hozzál margarint, és ha van tojás, akkor hozz tízet!*
Hazajön az informatikus tíz margarinnal.
– *Volt tojás!*

(Web-folklór 2014-ből, pl. <http://www.keptelenseg.hu/vicc-szoveg/informatikus-viccek-47984>)

[alany, tárgy]

- (2) – *Művész úr, régen láttam!*
– *Ia, régen én is.*
(Hofi Géza humorista száma, amelyben a szemészeti klinikán szerzett élményeiről mesél,
forrás pl. https://hu.wikiquote.org/wiki/Hofi_G%C3%A9za) **[tárgy, névmás]**

³ A téma iránt érdeklődők számára: *Herbert Paul Grice* (1913–1988), angol nyelvfilozófus ún. *maximák* formájában fogalmazta meg azt, hogy a beszélő és a hallgató mit feltételeznek egymásról a kommunikáció során. Ezek egyike előírja, hogy a beszélő épp a kellő mértékben informatív. Vagyis a hallgató feltételezi, hogy a beszélő valami értelmes (és releváns) információt közöl éppen. Ennek tűnik ellentmondani az, hogy a viccek második fele nem illeszkedik az első feléhez, és ezért okoz „megnyugvást” a vicc hallgatójában, amikor rájön a kapcsolatra.

3. Internet-folklor (mém) az internetről:

(Facebook, 2015)

[módhatározó, állapothatározó]

4. *Az élők emelték a holtaknak, akik készek meghalni a független Magyarországért.*

(Facebook, 2018)

[alany, részeshatározó, vonatkozó mellékmondat]

5. Korábbi kollégánk a kisleíról:

(Facebook, 2018)

[folyamatos melléknévi igenév, minőségjelző, birtokosjelző]